

MILORAD BARAŠIN,

Glavni tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine

ZAŠTITA I PRUŽANJE POMOĆI ŽRTVAMA/SVJEDOCIMA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Definišući pojam žrtve/svjedoka veoma je bitno spomenuti dokumente Ujedinjenih naroda koja govore o ovoj problematici, to su Deklaracija o temeljnim pravima žrtava krivičnih djela i zloupotrebe moći¹ i Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala s pripadajućim protokolima². Nadalje, po Okvirnoj odluci Vijeća Evropske unije o položaju žrtve u krivičnom postupku od 15.03.2001. godine, žrtva ima pravo da se prema njoj postupa poštujući njeno dostojanstvo i njena prava. Svrha krivičnog postupka je, pored ostalog, dokazati žrtvi da se njena prava poštuju i tako joj vratiti osjećaj sigurnosti i dostojanstva narušen krivičnim djelom, kao činom nepoštivanja njenih prava. Države članice dužne su garantovati žrtvama mogućnost da budu saslušane u toku postupka, što uključuje i pretkrivično postupanje, te mogućnost pružanja dokaza. Ugrožene žrtve i njihove porodice imaju pravo biti zaštićene u pogledu svoje sigurnosti i privatnosti i to u svim fazama postupka. Ovdje je još navedeno i pravo žrtava na pristup pravnoj pomoći i drugim oblicima savjetovanja, kao i pravo žrtve da razumije krivični postupak u jezičkom smislu.

Prvi put u istoriji međunarodnog krivičnog učešća, žrtva nije samo svjedok, nego ima niz prava aktivnog učešća u krivičnom postupku u

¹ Deklaraciju je donijela Opšta skupština UN 1985. godine, gdje stoji da je žrtva krivičnog djela svaka osoba koja je pojedinačno ili kolektivno pretrpjela stradanje, uključujući tjelesnu ili duševnu povredu, emocionalni stres, ekonomsku štetu ili bitnu povredu svojih ličnih prava ponašanjima koja su u pozitivnim krivičnim zakonodavstvima država članica predviđena kao krivična djela.

² Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje krijumčarenja ljudi, posebno žena i djece, Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, kojima se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Narodne novine- Međunarodni ugovori, broj 14/2002., koja je ratificirana 7.11.2002.godine.

određenoj mjeri i to putem svog pravnog predstavnika, a što proizilazi iz Statuta i Pravila o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda.

Kroz istoriju krivičnog postupka položaj žrtve je doživio velike promjene. U početnim oblicima krivičnog postupka, žrtva je bila i stranka u postupku kao ovlaštenu tužioc, zatim je vremenom njen položaj slabio dok položaj žrtve nije sveden, praktički, samo na ulogu svjedoka u postupku. Međutim, posljednjih desetljeća, interes za položaj žrtve u postupku je mnogo veći, pa se i njen položaj postepeno poboljšava, mada nedovoljno konsekventno, tako da postoji mogućnost za poboljšanje položaja žrtve krivičnih djela organizovanog kriminala. Obradujući ovu temu osvrćem se na zaštitu svjedoka u istrazi.

Svjedok je lice koje je svojim čulima neposredno opažalo činjenice u vezi sa izvršenim krivičnim djelom ili učiniocem, ili je o njima posredno saznalo, i koje na poziv krivičnog suda o njima iskazuje. Svjedoci se u teoriji često nazivaju „lično dokazno sredstvo“. Saslušanje svjedoka predstavlja važnu dokaznu radnju koja u slučaju organizovanog kriminala ne daje zapažene rezultate iz razloga tzv. „zavjeta ćutanja“, tj. Svjedoci zbog straha za sopstvenu bezbjednost, kao i za bezbjednost sebi bliskih osoba, često odlučuju da na razne načine izbjegavaju svjedočenje. To je očekivano i prirodno ponašanje građana koje je reakcija na veliku opasnost koju po te građane predstavljaju istaknuti eksponenti organizovanog kriminala. I pored navedenog se stvaranjem adekvatne normativne regulative mogu obezbijediti kvalitetni iskazi svjedoka, tako da svjedočenje može da dobije poseban značaj za dokazivanje krivičnih djela koje spadaju u organizovani kriminal.

Razrađen sistem mjera za zaštitu svjedoka i onih koji saraduju a pravosuđem prije, za vrijeme i nakon sudskog procesa jeste jedan od osnovnih instrumenata za uspješnu istragu i krivično gonjenje učinilaca krivičnih djela organizovanog kriminala. Ovaj sistem predstavlja i obavezu pravosuđa i države uopšte prema ugroženim žrtvama kriminala, kao što su npr. žrtve krijumčarenja ljudi. Čitav niz procesnih i neprocesnih mjera za zaštitu svjedoka potreban je kako bi se osiguralo da svjedoci mogu davati svoje iskaze slobodno i bez prijetnje, i da je njihov život i život njima bliskih ljudi zaštićen prije, za vrijeme i nakon sudskog procesa.

Uvođenje zaštite svjedoka trebalo bi da ima značajniji uticaj u suprostavljanju organizovanom kriminalu iz razloga što je u praksi rijedak slučaj da se „obični“ građanin pojavljuje kao svjedok u postupku, a razlog je najčešće postojanje straha kod očevidaca za svoju bezbjednost i bezbjednost njihove porodice, iako su nerijetki slučajevi da postoje očevici krivičnih djela koja su izvršena od strane „organizovanog kriminala“. uplašeni svjedoci često neće da sarađuju ili prikrivaju informacije za koje misle da mogu da ugroze njihovu bezbjednost.

Institut zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini uveden je zajedno sa Zakonom o krivičnom postupku BiH i Krivičnim zakonom BiH, u martu 2003.godine, i predstavlja realizaciju međunarodne obaveze Bosne i Hercegovine koja proizilazi i njene obaveze da na adekvatan način u svoje zakonodavstvo ugradi određene odredbe Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.

Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine osigurani su procesni mehanizmi koji omogućavaju primjenu materijalnih instituta imajući za cilj zaštitu svjedoka.

U Bosni i Hercegovini, stupanjem na snagu Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, učinjeni su prvi koraci na regulisanju ove veoma bitne oblasti u borbi protiv organizovanog kriminala. Ovaj zakon, ne nudi neki radikalniji i cjelovitiji program zaštite. Prema odredbama ovog zakona svjedok pod prijetnjom je svjedok čija je lična bezbjednost ili bezbjednost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u krivičnom postupku, a kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje.

Zaštitu svjedoka i članova njegove porodice osigurava Odjeljenje za zaštitu svjedoka u okviru Državne agencije za istrage i zaštitu.

Sa tužiočkog aspekta svjedok predstavlja snažno dokazno sredstvo za tužioca. Iako je to subjektivno dokazno sredstvo, veoma je važan, a u pojedinim slučajevima često i jedini dokaz koji tužilac koristi. Ova činjenica daje posebnu snagu i značaj svjedocima, radi čega se velika

pažnja posvećuje pripremi svjedoka, procjeni ličnosti i evaluaciji sposobnosti svjedočenja u okruženju koje je nerijetko neprijateljsko za svjedoke. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka razlikuje dvije vrste kojima je potrebna određena zaštita: svjedoke pod prijetnjom i ugrožene svjedoke.

Zaštita koju ovaj zakon predviđa odnosi se na: osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći, redosljed izvođenja dokaza na glavnom pretresu, način ispitivanja svjedoka, udaljšavanje optuženog iz sudnice, ograničavanje prava optuženog i njegovog branioca da pregleda spise i dokumentaciju, gdje spada mjera određivanja da neki ili svi podaci svjedoka ostanu tajni i nakon potvrđivanja optužnice, te dodatne mjere za osiguranje neotkrivanja identiteta svjedoka, koje podrazumijevaju odluku da lični podaci svjedoka ostanu povjerljivi za vrijeme koje se odredi da je potrebno, a najviše 30 godina od pravosnažnosti presude, te odluka da se dozvoli svjedoku da svjedoči iza paravana ili koristi elektronski uređaj za promjenu slike ili/i glasa.

Međutim, prije svega treba naglasiti da su Zakon o krivičnom postupku BiH u pogledu odredaba o zaštiti svjedoka koncipirani na način koji ne precizira direktno u kojoj fazi krivičnog postupka se određena zaštita može obezbijediti. Pa ipak, posredno se može zaključiti da oba zakona tretiraju uglavnom onu zaštitu koja se treba obezbijediti kada postupak dođe u fazu glavnog pretresa i dok traje glavni pretres, pa čak se može ograničiti na fazu pretresa prije i za vrijeme samog svjedočenja svjedoka koji ima zaštitu, dok ostale faze postupka ostaju u sjeni.

Primjer:

Član 7. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka navodi obavezu suda da u slučaju potrebe da svjedoke pod prijetnjom i ugrožene svjedoke sasluša drugačijim redom od onog propisanog u ZKP BiH, to može odlučiti i učiniti. Ovo je vrsta zaštite koja se može sprovesti samo bna glavnom pretresu i sprovodi je sud.

Član 8. istog zakona identično propisuje potrebu kontrole ispitivanja ugroženog svjedoka od strane predsjednika vijeća odnosno sudije. Ovo je opet vrsta zaštite koja se može sprovesti samo na glavnom pretresu i sprovodi je sud. Na isti način propisuju član 9, 10, 11. pomenutih zakona.

Nesumnjivo je da svjedočenje pred sudskim vijećem i optuženim i njegovom odbranom, u postupku koji je javan (dok sud ne odluči drugačije) predstavlja najekvivalentniji vid ispoljavanja suda i provođenja pravosudne funkcije. S druge strane, faza istrage za tužioce je izuzetno značajna faza krivičnog postupka, te zbog toga i odnos prema svjedocima koji zahtijevaju zaštitu ili se nalaze u poziciji koja bi mogla potencijalno dovesti do zahtjeva za zaštitom s obzirom da svjedočenje ima drugačiji uticaj i zanačaj za tužioce u odnosu na druge učesnike u postupku.

U članu 6. nalazimo propisanu obavezu tužioca u fazi istrage, a nakon podizanja optužnice suda da obavijeste organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupku, te omoguće psihološku i drugu pomoć i potporu tog organa svjedoku. Ovo je jedini član koji direktno pominje tužioca i istražnu fazu. Međutim, možemo se složiti da iako logički i humano zamišljena ova vrsta pomoći ugroženom svjedoku nije od velike pomoći ni tužiocu ni svjedoku s obzirom da nam poznati organi socijalnog staranja u Bosni i Hercegovini nisu u mogućnosti da ispune one redovne obaveze po svim ostalim propisima o licima koja imaju potrebu za socijalnom pomoći i staranjem, a kamoli pomoći i podrške svjedocima kojima je potrebna zaštita zbog ugroženosti svjedočenjem. Tužilaštvo BiH ima sreću da ima priličan broj stručnog osoblja- stručnih saradnika, pravnika, kriminalista i istražilaca koji prilikom provođenja istražnih radnji saslušanja svjedoka i kontakata sa njima neminovno i veoma uspješno pružaju kakvu takvu psihološku podršku ugroženim svjedocima, mada to naravno nije profesionalna pomoć i potpora koju je zakonodavac propisao članom 6.

Potrebno je pomenuti da ulogu podrške svjedocima često igraju različita udruženja žrtava rata u Bosni i Hercegovini, što je trenutna situacija koja se ne može izmijeniti i nije ni nepovoljna, ali nije sistemski riješena, niti, s obzirom na način finansiranja udruženja i činjenicu da nisu kontrolisana od strane države, obezbjeđuje jednak tretman svih ugroženih svjedoka. Takođe upitna je stručnost i profesionalnost lica iz udruženja koja ostvaruju kontakte sa svjedocima, kao i njihova objektivnos, te samim tim moguća i zloupotreba uticaja na njihovo svjedočenje.

Član 12. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka propisuje ograničenja od prava optuženog njegovog branioca da pregleda spise i dokumentaciju. I ovaj član direktno pominje optuženog, čime se zaštita koja se njime propisuje ograničava na fazu potvrđivanja optužnice.

Ovim članom predviđa se zaštita na način da se podaci svjedoka proglašavaju povjerljivim i nakon potvrđivanja optužnice. Međutim, ovaj član predviđa i obavezu otkrivanja tih podataka, najkasnije u vrijeme svjedočenja svjedoka na glavnom pretresu.

Posebno, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka predviđa saslušanje zaštićenog svjedoka, po čl. 14 do čl.22., kada se svjedok sasluša isključivo pred vijećem, te njegov identitet ostaje poznat za sve ostale osim za članove vijeća i zapisničara.

Ovu posljednju mjeru Sud BiH primijenio je samo jedanput, ali tada je Tužilaštvo odustalo od tog svjedoka. Iz navedenih mjera zaključujemo da je njačešći oblik mjera zaštite koji se primjenjuje pred Sudom BiH i po ovom zakonu, upravo ograničavanje prava optuženog i njegovog branioca da pregleda spise i dokumentaciju, odnosno, određivanje da neki ili svi podaci svjedoka ostanu tajni i nakon potvrđivanja optužnice, te u fazi saslušanja svjedoka na glavnom pretresu- dodatne mjere za osiguranje neotkrivanja identiteta svjedoka, odnosno odluka da se dozvoli svjedoku da svjedoči iza paravana ili koristi elektronski uređaj za promjenu slike ili/i glasa.

Mjera proglašenja ličnih podataka svjedoka tajnim i nakon potvrđivanja optužnice, koja u skladu sa članom. 12. traje najkasnije u vrijeme davanja iskaza svjedoka na glavnom pretresu, propisana očigledno u duhu Evropske konvencije o ljudskim pravima i slobodama, sa satanovišta Tužilaštva pokazala se kao veoma sporna. Naime, svjedok koji je zatražio zaštitu na način da njegovi lični podaci ostanu tajni, jednako ukoliko je riječ o svjedoku pod prijetnjom kao i o ugroženom svjedok, motivisan je strahom od osumnjičenog, odnosno optuženog, ili traumatizovan iskustvom koje je proizveo upravo osumnjičen, odnosno optuženi. Za njega često javnost, u obliku prisustva publike, medija i slično, ne predstavlja takav problem kao što to predstavlja prisustvo

osumnjičenog ili optuženog, susret s njim, mogućnost odgovaranja na pitanja njegovog branioca i njega. Tako motivisan svjedok, međutim, suočen je da njegovi podaci moraju biti otkriveni odbrani najkasnije u vrijeme svjedočenja na glavnom pretresu.

Ovaj član 12. takođe predviđa u stavu 2. da tužilac odmah obavještava optuženog i njegovog branioca o podnošenju prijedloga o proglašenju podataka svjedoka tajnim. U praksi se ovaj stav tumači tako da se postavlja obaveza tužioca za ovakvo obavještenje i osumnjičenom, u situaciji kada je istraga tajna, a najčešće jeste, upravo obavještava da se protiv njega vodi istraga!

Neprestano se suočavamo sa situacijama kada zaštićeni svjedok nakon što bude ispoštovana ova odredba o obaveznom otkrivanju njegovih ličnih podataka odbrani, iznenada „ima neki problem“, svjedoči drugačije ili ispoljava neraspoloženje prema svjedočenju i slično. Istakao bih i lično iskustvo u jednom predmetu, gdje je svjedok pod prijetnjom koji je uživao ovu vrstu zaštite- povjerljivost ličnih podataka- neposredno prije svjedočenja na glavnom pretresu pitao tužioca da li je on svjedok tužioca ili odbrane! Takođe, u još jednom predmetu Tužilaštva, nakon otkrivanja ovih podataka odbrani lični podaci svjedoka pojavili su se u tabloidnom časopisu, sa izopačenim detaljima svjedočenja, čime je ugrožen ne samo svjedok i njegova zaštita, nego i cjelokupan krivični postupak.

Nalazim bitnim ovdje naglasiti da ne samo da je ova odredba štetna i kontraproduktivna, odnosno otkrivanje podataka u vrijeme svjedočenja zaštićenog svjedoka, njego je njeno dejstvo gotovo retroaktivno- sve do prvog kontakta sa svjedokom kada isti traži zaštitu. Ovu tvrdnju opravdavam na slijedeći način: svjedok koji je traumatizovan krivičnim djelom, ili stijepi od mogućih posljedica svog svjedočenja, ili je već primio prijetnje povodom istog, u prvom kontaktu sa tužiocem ili njegovim saradnikom traži podršku i ohrabrenje za svjedočenje. Tužilac je dužan- svjedoka upoznati sa mjerama zaštite, njihovim obimom i trajanjem. To je trenutak kada tužilac mora objasniti svjedoku i momenat kada će njegovi lični podaci morati biti otkriveni odbrani, neposredno prije svjedočenja na sudu. Ako bi sud dodijelio i dodatne mjere u vidu svjedočenja iza paravana ili putem elektronskog uređaja za promjenu

glasa ili/i slike, to izričito ne znači da prethodna obaveza o otkrivanju ličnih podataka prestaje da važi, što dovodi do apsurdna sve predviđene mjere u pogledu neotkrivanja identiteta svjedoka odbrani. Iako tužilac ne može obećati ostvarenje mjera zaštite, jer odluku o tome donosi sud, sud istina, najčešće udovoljava prijedlogu tužilaštva o ovim mjerama, ali njihov domet u prvom kontaktu sa svjedokom stvara njegovo nepovjerenje i ove mjere ne ostvaruju svoju svrhu.

U skladu sa članom 23. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, sud ne može zasnivati osuđujuću presudu isključivo ili u odlučujućoj mjeri na dokazima pribavljenim u skladu sa članom 14. do 22. ovo zakona. Ukoliko se u trenutku saslušanja pred vijećem suda ne otkriju podaci svjedoka koji uživa zaštitu povrijeđeno je pravo optuženog na pravično suđenje.

Postavlja se pitanje šta bi se desilo ako bismo iznijenili ovaj Zakon u pravcu brisanja odredbe „ Podaci moraju biti otkriveni najkasnije u vrijeme kada svjedok daje iskaz na glavnom pretresu.“

Neposredno prije ove odredbe nalaže se slijedeće:

„ Sud će u svim fazama postupka voditi računa o potrebi da se, čim bude moguće, otkriju podaci na koje se rješenje iz stava 1. ovog člana odnosi...“

I pored ostvarene mjere neotkrivanja identiteta svjedoka, čak sve do samog svjedočenja, realno se dešava da svjedoci mjenjaju svoje iskaze, nerado svjedoče, i generalno, dešavaju se neke čudne okolnosti koje upućuju da je bilo kontakata sa tim svjedocima od strane neprijateljski nastrojenih pomagača optuženog, pa možda i same odbrane.

Naravno, istraga je tajna ili tačnije, može biti tajna, te su i svjedoci poznati jedino osoblju koje radi sa tužiocem. Dok traje istraga naoko najčešće nema podataka o uticajima na svjedoka, odnosno o ugroženosti mjere zaštite- tajnosti svjedočenja. Međutim, kada dolazi do realnog otkrivanja podataka svjedoka, bez obzira i na propisanu obavezu otkrivanja tih podataka odbrani, pitanje je sa kojim tužilac mora da se pozabavi, jer posljedice toga stižu na glavnom pretresu, što je prekasno za reakciju i predupređenje.

Zbog toga nalazimo da je zaštita svjedoka u istrazi bez obzira na pravnu prazninu u vezi sa tim pomom značajna, na način da se ista mora planirati, predvidjeti i kombinovati, gotovo kao kriminalistička varijanta.

Sa svjedokom mora postojati trajna veza, bilo putem saradnika tužilaštva ili SIPA-e, koji su obučeni za takve poslove, koji opet moraju biti u neprestanom kontaktu sa tužiocem.

Ovdje stupa na scenu država, odnosno ostale institucije vlasti. Osoblje službe za podršku svjedocima SIPA-e, treba ohrabriti i ojačati, kako bi što aktivnije preuzeli ulogu zaštite svjedoka u fazi istrage. Za svjedoka koji je uplašen i traumatizovan mnogo znači logistička opremljenost te službe, osjećaj da takva služba postoji i daje spremna i sposobna odgovoriti na sve izazove postratne tranzicione Bosne i Hercegovine u kojoj teško da se „svi ne znaju“.

Služba za podršku svjedocima SIPA-e, međutim, koliko praksa tužioca Tužilaštva BiH pokazuje, nema razrađen sistem podrške svjedocima i načina njihove zaštite, pa se događa da pošto zaprime poziv svjedoka koji ima zaštitu, pozivaju potupajućeg tužioca sa pitanjem šta dalje da oni rade.

Takođe se postavlja pitanje produženja mjera zaštite svjedoka nakon svjedočenja, te njegov život nakon toga. Član 12. predviđa mogućnost neotkrivanja ličnih podataka svjedoka za vrijeme koje odredi kao potrebno a najviše 30 godina nakon pravosnažnosti presude.

Nameće se pitanje koje se treba definisati, a to je briga o ovim mjerama nakon samog svjedočenja, te posebno bitno pitanje odgovornost svjedoka koji promijeni iskaz dat u tužilaštvu, neposredno prije svjedočenja na sudu.